

A szociális munka néhány jellemzőjéről

Meglehetősen nehéz helyzetben vagyunk, amikor cikkünk tárgyául a címben jelzett témát választjuk. Egy munkafajtáról minden esetben nehéz írni, hiszen valamennyi munka legfőbb jellemzője éppen az, hogy a saját gyakorlatában éli világát. (Ez még a „legelméletibb” filozófiára vagy matematikára – mint a szélesen értelmezett társadalmi munkamegosztás szakmáira – is igaz; gondoljuk csak el, milyen abszurd feladatot állíthatnánk a filozófus vagy matematikus elé, ha arra a kérdésünkre kellene válaszolnia: „Mondja, *ön hogyan dolgozik?*”) Különösen nehéz azonban azokról a szakmákról írni (és ide tartozik a szociális munka is), amelyeket a gyakorlat, elsősorban pedig a „társadalmi – szociálpolitikai gyakorlat” foglalkozásai között tartunk számon.

A problémák nagy része abból adódik, hogy a

szociális munkás „szaktudásának” jelentős hányada a praxisból, a tapasztalatból, az emberekkel való közvetlen kapcsolat (amely – mint látni fogjuk – e munka egyik legsajátosabb, nélkülözhetetlen alkotóeleme) tanulásaiból épül fel. Tapasztalatot, gyakorlatot, készségeket pedig írásban, szóban átadni – igencsak nehéz feladat. Hasonló gondok merülnek fel a szociális munka szakmai fogásainak, speciális és akár a legalapvetőbb ismeretekként megkövetelhető tudásanyagának pontos meghatározása, körülhatárolása során is, hogy a mesterség „java” írásban való átadhatóságának nehézségeiről már ne is szóljunk. De hazai gyakorlatunkban még egy további problémával is meg kell küzdenünk: olyan munkafajtáról van szó, amelynek magyarországi tapasztalatai nem, vagy csak áttételesen ismeretesek. Így még a példák, az illusztrálásul választott problémák leírásakor is a szociális munka több szempontból klasszikus hazája területére kell lépnünk, és az angol előzményeket és fejleményeket kell vázolnunk.

Még mielőtt azonban rátérnénk erre az ismertetésre, idézzük R. M. Titmuss általános meghatározását a szociális adminisztráció tárgyköréről, amelynek témánk, a szociális munka részét képezi :

„A társadalmi adminisztrációt¹ nagy vonalakban úgy határozhatjuk meg, mint amelynek vizsgálati körébe a társadalmi szolgáltatások tartoznak, amelyeknek a célja... az egyén életfeltételeinek javítása a családon és a társas kapcsolatokon belül. A szociális adminisztráció e szolgáltatások mind hivatalos, mind önkéntes formáinak történeti fejlődésével, a társadalmi cselekvés mögöttes etikai értékeivel, a szolgáltatások szerepeivel és funkcióival, azok gazdasági vonatkozásaival, valamint azzal foglalkozik, hogy mit, mennyit jelentenek e szolgáltatások a társadalmi folyamatok keltette bizonyos szükségletek kielégítésében. Egyrésztől tehát az adminisztráció azon működési mechanizmusai érdekelnek bennünket, amelyek a társadalmi segítségnyújtás különböző formáit irányítják és azok elosztását végzik; másrésztől a közösség azon tagjainak élete, szükségletei és kölcsönös kapcsolatai foglalkoztatnak minket, akik számára e szolgáltatások megadottnak, éppen azért, hogy az adott közösséghez tartoznak.”²

Cikkünkben elsősorban az angol szociális munka módszereit, funkcióit és tanulságait szeretnénk ismertetni, majd vázlatosan kitérünk arra, hogyan képzelnénk el a magyar szociális munka rendszerének kiépítését illetve megalapozását.

Ahhoz azonban, hogy a szociális munka mai funkcióival, feladataival megismerkedhessünk, előbb röviden át kell tekintenünk az angol társadalom- és szociálpolitika, illetve a szociális munka korábbi – a mához elvezető >– funkcióinak történetét.

A SZOCIÁLIS MUNKA KIALAKULÁSÁNAK RÖVID TÖRTÉNETE

A szociális munka a *szociálpolitika* gyakorlati működési terébe tartozik ; így története, megszületésének vázlata sem választható el mindattól, mindazon történeti-gazdasági-társadalmi folyamatoktól, amelyek magát a társadalom- és szociálpolitikát életre hívták.

A születő társadalompolitika első lépéseit a kapitalizmus legkorábbi csíráinak kialakulásától, körülbelül a XV. századtól kezdve kísérhetjük figyelemmel Angliában. E korai lépések a tőkés fejlődés által életre hívott, igen sok problémát, nehezen megoldható gondot felvető társadalmi „bajokhoz”, mindenekelőtt a súlyos és „veszélyes” szegénység és nyomor jelenségeihez kapcsolódtak. A legsúlyosabban „kifosztottakkal”, a leghátrányosabb helyzetben levőkkel, a társadalom perifériájára szorított szegényekkel foglalkozó társadalompolitika intézkedései ebben az időszakban még a szegénygondozás legfelszínibb, *kezelési* útjához nyúlnak; részben büntető, részben karitatív eljárásokkal igyekeznek vagy teljesen eltüntetni, vagy elviselhetőbbé tenni a szegénység (és ezen belül az öregekkel, a betegekkel, a gyermekekkel kapcsolatos fájó és zavaró problémák) megnyilvánulásait. Már e korai időszakban megjelenik a szegénység-probléma megoldására és kezelésére hivatott *dologház* intézménye, amely egészen a XIX. század végéig kíséri a szociálpolitika angliai

¹ A társadalmi adminisztráció a szociális munkát és annak irányítását-szervezését összefogó fogalom. Az itt adott meghatározás tehát egyaránt érvényes a „terepen” folyó szociális munkára és annak irányítására, a szociális munkát keretbe és rendszerbe foglaló „hivatali” munkára.

² R. M. Titmuss: *Essays on 'the Welfare State'* Unwin University Books, London, 1963. 14-15. oldal.

történetét, és amelynek megértése nélkül maga a szociális munka kialakulása és megjelenése is érthetetlen maradna számunkra.

A dologházak építésének alap gondolata – amelyet hol explicit, hol implicit formában, a hirdett ideológiák mögött mindig kibonthatunk – a következő: A szegénység, a nyomor, a társadalmi-gazdasági megfosztottság igazi oka mindig – felfedezhetően – az egyén lustasága, a tőkés társadalom követelte munkamorál iránti érzéketlensége, a hatékony, szorgos munka helyett a mások munkáján élni-akarás megvetendő pauperetikája. Éppen ezért a szegényekkel két dolog tehető: vagy büntető-elkülönítő módon ki kell őket rekeszteni az efficiens társadalomból, vagy törekedni kell a megnevelésükre. Nos, a „humánusabb” dologházak ez utóbbi utat választják, a *kevésbé kívánatos lehetőség* elvének kimondásával.

Ezen elv szerint a szegényeket (legyenek azok öregek, akiknek előrelátóan tartalékolni kellett volna munkaképtelen napjaikra, betegek, akiknek betegségüket is előre be kellett volna számítaniuk, munkanélküliek, akiket a termelés lankadó szükségletei hosszabb-rövidebb időre kidobtak) olyan körülmények közé kell helyezni, amelyek mindenképpen rosszabbak, elviselhetetlenebbek, mint „szabad” életük egyetlen órája is volt, és ezért a „jó”, a könnyebb élet iránti törekvésük majd *ránevel* őket arra ezekben az otthonokban, hogy megteremthetik e jó életet a maguk számára is, de csak rendes, kitarító, szorgos munkával. Mindezt pedig *valamennyi* szegényre érvényesíteni kell, azaz a szegénygondozás *egyedüli* hivatalos formája a dologház lehet. Nos, e szélsőig kiélezetten antihumánus szegénygondozás reakciójaként találálkozunk a múlt század második harmadában az első szociális munkásokkal.

A szociális munkások első szervezete, a Charity Organization Society még teljesen és tökéletesen magáévá tette a kevésbé kívánatos lehetőség elvét, a szegények igazán hatékony nevelési módszerének tartva azt. Egy problémát kívánt a szervezet csupán megoldani, ez pedig a dologházakon *kívül maradt szegények gondja volt*.

Minden törvényes rendelkezés ellenére sokan voltak ugyanis, akiket erőnek erejével sem lehetett a dologházakba „betuszkolni”. Vagy a nagy munkanélküliségi hullámok idején a rendelkezésre álló dologházi „kapacitás” nem volt elegendő minden szegény befogadására. Egy sor történeti esemény hatására pedig az is kiderült, hogy nem is volna *célszerű* mindenkit – *megkülönböztetés nélkül* – az elrettentés e fellegváraiba kényszeríteni. (E történeti faktorok között talán elsőként kell említenünk az időnként tömeges munkanélküliségi hullámokat, amelyek lassan-lassan megkérdőjelezték a „*mindenfajta* szegénység oka az egyéni lustaság, dologtalanság, életképtelenség” – ideológiáját; de közrejátszott itt a gyári törvények életbeléptetésekor elrendelt vizsgálatok sora is, amely embertelen – az egyén hatáskörén és javítani akarásán kívüleső – munka- és életkörülményekre derített fényt stb.).

A „kivülmaradt” szegények problémái azonban változatlanul megoldatlanok, fenyegetőek és zavaróak voltak. Ezek megoldására, kezelésére vállalkoztak tehát az első *szociális munkások*. Feladatukul azt tűzték ki, hogy a „kivül-maradottak” között szét kell választani az „érdemes” (önhibáján kívül szegénnyé vált) szegények és az „érdemtelenek” csoportját. Az előzőt maximális anyagi és erkölcsi, társadalmi és karitatív segítségben kell részesíteni, a második csoportot pedig valóban a lehető legkevésbé kívánatos lehetőségek közé helyezve, „át kell nevelni”, a társadalom „érdemes” tagjává kell formálni.

Igen ám, de ki kellett dolgozni annak módszerét, hogyan lehet valakiről *biztosan* eldönteni, érdemes-e vagy sem. A Charity Organization Society működése során fejlődött ki erre az *esetelemzés* (casework) módszere, amely annyit jelent, hogy a segélyért folyamodókat otthonukban, „természetes” környezetükben kell meglátogatni, a látogatások és interjúk egész sorát kell lefolytatni a család valamennyi tagjával, és ily módon kideríthetőek a szegénység komplex jellegének rész jelenségei, az egyéni és egyéneken kívüli okok szinte mindegyike.

A szociális munka és az esettanulmány készítés módszere az egyik igen-igen fontos fordulópontja az angol szociálpolitikának, és igen gazdag forrása a társadalmi önismeret bővülésének,

a korai tőkés társadalomkép átalakulási folyamatának is.

Lényegében itt kell keresnünk azokat a kapcsolódási pontokat is, amelyek a szociális munka ma már korántsem csak – sőt, sok vonatkozásban nem is elsősorban – a szegényekkel foglalkozó szakágaihoz, a specializációhoz, a kiterjedt és sokrétű szervezeti hálózathoz, az új angol szociálpolitikának egy – hovatovább alapkövet képező – területéhez vezettek.

A szociális munkások első szervezete, a Charity Organization Society gazdag polgárok alapította jótékonyági szervezet volt, önkéntes és „önképzett” szociális munkások gárdájával. A szegénygondozás új módszere azonban ennek a szervezetnek hamarosan nagy szerepet juttatott a „hivatalos” társadalmi politika formálásában is. Az itt szerzett tapasztalatok meglehetősen közvetlenül hatottak a más erők (a fejlődő, lassan monopolkapitalistává átalakuló gazdaság, az újfajta munkaerőszükséglet, valamint az urbanizáció és iparosodás új jelenségei és következményei talán a legfontosabbak) által is megtámadott, kikezdett társadalomkép és viszonylatok átformálásában.

Mindenekelőtt, az *esettanulmányok* rávilágítottak arra, hogy a szegénység nagyon sokfajta életút, sokfajta élettörténet és sokfajta társadalmi helyzet összefoglaló fogalma.

Kiderült, hogy egészen más módszereket, segítségnyújtást igényelnek az öregek, mint a még munkaképes korban levők, hogy a betegségek szegénység okozó hatásai jelentősen eltérnek aszerint, hogy ideiglenes

bajokról, vagy a munkaképesség tartós csökkenéséről van-e szó; hogy a gyermekek problémái sok vonatkozásban (elsősorban az egészség- és iskolaügy terén) a széles értelemben vett társadalmpolitika és társadalmi felelősség tárgykörébe sorolandók; hogy a fiatalkori bűnözés vagy az alkoholizmus nem „örökölt rossz hajlamoknak”, hanem vaskos, nehéz családi és egyéni körülményeknek a következményei stb.

A szociális munkásoknak tehát, ha valóban segíteni akartak, szintén „differenciálódniuk” kellett, abban az értelemben, hogy mindenekelőtt egy-egy problémakomplexum megoldására kellett koncentrálniuk, és abban a lehető leghatékonyabb megoldásokat keresniük. Persze ugyanez a „differenciálódási” folyamat – nem véletlen, hogy szinte egyidejűleg – hasonlóképpen végbement magukban a dologházakban is; egyesek közülük az öregek otthonává, mások a vasárnapi iskolához kapcsolódó kollégiumszerűségek, megint mások kórházakká alakultak át. Így a „hivatalos” és „önkéntes” szegénygondozásban ugyanannak a specializációnak vagyunk tanúi a múlt század végén, és épp e párhuzamosság volt valószínűleg az egyik oka annak, hogy a szociális munka „esettanulmány”-módszerei hamar utat találtak maguknak a századforduló, még inkább az első világháború éveinek „hivatalos” szegénygondozásába.

Mindezzel párhuzamosan – és ezt azért kell hangsúlyoznunk, mert a társadalomkép átalakulásának és a szociálpolitika fejlődésirányának, ezen belül a szociális munka mai módszereinek és mögöttes társadalmi funkcióinak tényei előtt másképp értetlenül állnánk – haladt az a „*professzionizálás*”, amely például a legelső külön szociális munkaágot, az egészségügyi munkát kifejlesztette, és egyben az érdekek és érdekeltségek átalakulását is jelentette. Az egészségügyi szakember munkabeli célja a beteg szociális helyzetének javítása volt, és *szakmai szempontból* volt érdekelt ebben. Ez a *szakmai érdekeltség* és *hivatás* azonban egyúttal *társadalmi elkötelezettséget* is jelentett és szerepet kapott a szegénység újfajta megközelítésében: A segítségnyújtás a betegnek szólt, és nem a megvetendő szegénynek, a problémának, és nem az ideológiának. Ugyanakkor hatásaiban nemcsak a beteg helyzetének könnyítését jelentette, hanem azt is, hogy lassan „természetes” dologgá vált, hogy ha valaki beteg (vagy öreg, vagy gyermek, egyedülálló anya stb.), segítségre szorul, és itt nincsenek „érdemes” vagy „nem-érdemes” esetek, így a választóvonal – ebben a nagyon fájó, diszkriminációs formájában – lassan egy sor területen eltűnt szegények és nem-szegények, a társadalom „pauperjei” és becsben tartandó tagjai között. (Persze áttevődött ez a megkülönböztetés sokkal kevésbé ideologikus, és ezért nehezebben felszámolható területekre, a társadalomtól való lemaradás területére, amely már társadalmi-gazdasági *mechanizmus-változásokat* igényelne, „felszint” kezelő-javító módszerek itt nem segíthetnek. De ennek tárgyalása, a szükségelt struktúraátalakítás, a konzisztens-poláris egyenlőtlenségi rendszer felszámolásának problematikája kívül esik cikkünk keretein.)

A sok irányból jövő változásokat a századforduló, és még inkább a XX. század első évtizedeinek történelmi eseményei-folyamatai véglegesítették: a szabadversenyes kapitalizmus korát a monopol- majd az állam-monopolkapitalizmus váltotta fel, és ez a gazdasági-társadalmi élet szinte minden szféráját érintő, mélyreható átalakulást jelentett. Így a „szegénység-probléma” is másként merül ma fel; a modern szociálpolitika vizsgálódási-tevékenységi köre nem a szélsőséges nyomor és éhezés felszámolása, hanem a társadalmi struktúra diszfunkcióinak feltárása és felszámolása, nem a „szembetűnő”, hanem a „rejtettebb” társadalmi problémák megoldása. A mai angol társadalmpolitikában más feladatok – mélyebb, a társadalmi berendezkedés és mechanizmusok változtatásával is összefüggő funkciók – jutnak a szociális munkának is, aminek következtében természetesen tartalma, módszerei gazdagodtak, módosultak, cselekvési tere bővült.

E rövid történelmi áttekintés összefoglalásául tehát a következőket mondhatjuk „... a szociális munka olyan tevékenység, amelyet először az ipari-urbánus társadalmak hívtak életre. Az emberi szükségletek és viszonylatok – amelyekkel a szociális munka tradicionálisan foglalkozik – eredete kiterjedtségüket és koncentráltságukat tekintve azokban a társadalmakban lelhető fel, amelyek az industrializáció hatásait élték át.”

A növekvő industrializáció növekvő számú és növekvő tudású szociális munkást kíván, egyre specializáltabb ismeretekkel, és egyre kifinomultabb érzékenységgel a növekvő és differenciálódó emberi szükségletek és társas kapcsolatok iránt. „A következtetés, amelyet e történelmi tényből levonhatunk . . ., hogy a jövőbe tekintve és látván az egyre jobban iparosodó világot, egyre több szociális munkásra lesz szükség, egyidejűleg a társadalom mindazon erőforrásainak növekvő kiaknázásával, amelyek nélkül a szociális munka nem töltheti be hatékonyan etikai küldetését. Mind több, a gyakorlatban működő szociális munkásra lesz szükség, mindenekelőtt olyanokra, akik intellektuálisan és filozófiailag eléggé felkészültek arra, hogy az iparosodás korábbi és jóval kegyetlenebb szakaszait átélő társadalmak nagyon sokrétű problémáival foglalkozzanak.”³

A szociális munka mai feladatai tehát messze túlmutatnak a szegénység és nyomor kérdésein, a „társadalmi tagság” igényelte szükségleteket és társas kapcsolatok kialakítását téve vizsgálódási körük középpontjába. Mindehhez a módszerek, a specializált tudásfajták, szociális munka-foglalkozások egészen új formáinak, újfajta társadalmi és etikai töltésnek kellett kialakulnia, és ez a mában már a múlt századitól nagyon eltérő képhez vezet.

Tekintsük most át e módszereket, majd a mögöttük rejlő etikai tartalmat, társadalmi értékeket és funkciókat.

³ R. M. Titmuss: *Essays on 'the Welfare State'* Unwin University Books, London, 1963. 105-106. old.

A SZOCIÁLIS MUNKA HÁROM FŐ TÍPUSA ÉS MUNKAMÓDSZEREI

E fejezetben kísérletet teszünk arra, hogy vázlatos képet fessünk a mai angol szociális munka három fő módszeréről, e módszerek alkalmazási területeiről és sajátosságairól. A három érintendő módszer az individuális-, a csoport-, illetve a közösségi szociális munka „technikája”. Az első esetben – minthogy még ma is ez a leghasználatosabb, legkiforrottabb módszer – példák hosszú sorával élhetnénk. De úgy véljük, itt nem kell e példálózásba bocsátkoznunk, inkább – mindhárom technika egy-egy példával való illusztrálása után – a közös és eltérő vonatkozásokat, a szokásos alkalmazási területeket, a problematikus pontokat és a kihasználatlan, a munka *jellegében* azonban potenciálisan benne rejlő lehetőségeket célszerű egy kissé áttekinteni.

1. Az individuális szociális munka (casework)

Nagyon nehéz meghatározást adni arra, amit a fenti elnevezés fed. Itt idézünk egyet a sok közül, hangsúlyozva, hogy – mint bármely másikból – ebből is egy sor fontos, a gyakorlatban fontosnak bizonyuló elem kifarad:

„Az individuális munka olyan személyi szolgáltatás, amelyet anyagi, érzelmi vagy jellembeli problémákkal küzdő, szakképzett segítségre szoruló egyének képzettséggel rendelkező szociális munkás révén kapnak. Ez a munka olyan javító tevékenység, amely az egyén családon és közösségen belüli szükségleteinek teljes méltánylását követeli. A szociális munkás igyekszik szolgáltatását a kölcsönös bizalom alapján nyújtani, és egyben oly módon, hogy kliensének támogatást adjon a problémák önerőből való megoldásához, valamint ahhoz, hogy könnyebben illeszkedhessen be környezetébe. A szociális munkástól megkívánt szolgáltatások az emberi szükségletek igen széles körére terjednek ki, az anyagi segítségnyújtás viszonylag egyszerűbb problémájától egészen komplex egyéni helyzetekig, amelyek a személyiség érzelmi és jellembeli zavarait is magukba foglalhatják; ez utóbbiak hosszantartó segítségadást és erőforrások, különböző szakismeretek körültekintő mobilizálását igényelhetik.”⁴

A fenti idézetből a következőket emelnénk ki: mindenekelőtt, az individuális munkát a többi módszertől az különbözteti meg, hogy alapelvei szerint az *egyénnre*, az egyéni szükségletekre koncentrálnak. Itt azonban csak alapelveiről van szó, hiszen az egyén személyi szükségletei között egy sor társas szükséglet adódhat, amelyek igazán hatékony megoldása a szociális munkástól már a közösségi munka tevékenységi körébe tartozó lépéseket igényelhet. Mindenesetre, e módszernél a kiindulópont az egyén, illetve a család, és az egész környezet ebből a szempontból értékelődik.

Az individuális munka második jellegzetessége, hogy *kétoldalú kapcsolatra* épül kliens és szociális munkás között. (Mint majd látjuk, ez talán a legfőbb megkülönböztető jegye.) Ebből pedig az következik, hogy a jó és valóban a kölcsönös bizalmon alapuló kapcsolatok esetében a „casework” egy sor, a pszichológia tárgykörébe tartozó tudást és működésbe hozott érzelmi elemet igényel. (Gyakran éppen e tulajdonsága miatt a pszichológia módszerei között tárgyalják.)

A harmadik – és az előzőekből következő – jellegzetesség, hogy e módszer talán a „*legmélyebb*” annyiban, amennyiben a szociális munkás számára a legintenzívebb bepillantásra nyújthat lehetőséget az egyén életének, életmódjának *minden* vonatkozásába, és abban az értelemben is, hogy a legsokoldalúbb, ember- és nem problémasegítő juttatás adható így.

Ebből fakadnak a problémák, és az individuális szociális munkával szembeni kritikák jelentős része is.

Mint fentebb jeleztük, a szociális munka fejlődése megkövetelte a tudásbeli differenciálódást, és nemcsak a munkán belül, hanem a társadalmi szolgáltatások, az azokat nyújtó intézmények – szervezetek keretein belül is végbement a sok pozitív elemmel járó szakosodás. Kialakult az elkülönülten az öregekkel, a fiatalok, a bűnözőkkel és családjukkal, a szellemileg fogyatékos gyermekekkel stb. foglalkozó szolgáltatásfajták rendszere. Bár e nagy fejezeteken belül a szolgáltatások sokféleségével találkozunk, a hálózatok vertikálisan, és nem horizontálisan épülnek. Azaz, egy olyan család, ahol magatehetetlen öreg nagypapa, félig-rokkant apa és iskolakerülő gyerek is van, egyszerre három-négy szervezet, és e három-négy szervezet által delegált három-négy szociális munkás hatáskörébe tartozik, ami persze abszurd helyzet, és azt eredményezheti, hogy pontosan a többféle problémával küzdő, leginkább segítségre szoruló családok „hullanak ki a szitából”. Kísérletek folynak ugyan e tarthatatlan helyzet megoldására, de ehhez a jelenleg működő szervezeti struktúra komoly átalakítására lenne szükség. Persze mindez nem magának a módszernek, hanem a specializációnak a problémája, és sokszor így is található áthidaló megoldások. Csak hogy ehhez már igen jó dolgozó, *nem a szakterülettel*, hanem az *emberi problémákkal* foglalkozó szociális munkásokra van szükség. Ezt felismerve, az individuális munkások mai oktatása az *ember* iránti érdeklődést teszi ismét a középpontba, a mindenáron való specializálódás háttérbe szorításával.

Lássunk egy konkrét példát ilyen átfogó, több „szakmát” is érintő individuális szociális munkára:⁵

⁴ Noel Timms: Social Work Routledge and Kegan Paul, London, 1970. 93. oldal.

⁵ 1970 nyarán módomban volt egy hónapot Angliában tölteni, ahol megismerkedhettem a szociális munka működési terének, problematikájának néhány vonatkozásával. Az itt következő példák egy hónapos utam személyes tapasztalataiból származnak.

Az individuális szociális munka talán a leginkább problémaérzékeny, a legátfogóbb társadalmi-szociológiai és pszichológiai tudást igénylő területe a gyermekgondozás, gyermekfelügyelet (child-care). A gyermekek családi és családon kívüli, közösségbeli és iskolai problémái mögött ugyanis az esetek jelentős hányadában a „nagy társadalom” problémáival, korántsem egytényezős megoldásokat sürgető gondokkal találkozunk. Talán ezt is érzékelteti valamelyest az itt leírt eset:

Mrs. G., a gyermekgondozó, akit alkalmam nyílt munkája közben megismerni, egy napon kivitt egy 27 év körüli néger leányanyához, aki – mint mondotta – egyike „törzsgárdájának”, régi klienseinek. Kapcsolatuk története a következő: Rephina körülbelül hatéves korában került szüleihez és bátyjával együtt valamelyik afrikai országból Angliába. Apja gyári betanított munkás, egyszerű, nehezen alkalmazkodó, műveletlen ember; anyja igen vallásos asszony, aki életét a templom és az otthoni, nagyon nehéz munkák, komoly anyagi és társadalmi gondok között osztotta meg. Az apa – nem tudván beilleszkedni a merőben új társadalmi környezetbe – komoly mértékű ivásra adta fejét, mind gyakrabban került részegen haza. Ilyenkor durva volt, és családjának hol ezt, hol azt a tagját verte. Rephina és bátyja mindketten tanulmánygyó, környezetükből kitörni akaró gyermekek voltak, akiknek erre sok lehetőségük nem volt, de apjuk még a meglévő keveset is elvette tőlük, erőnek erejével próbálva megakadályozni a gyermekek magasabbra emelkedését. A verekedések és veszekedések mind gyakoribbak lettek, és végül az egyik szomszéd bejelentésére a helyi tanács gyermekgondozója (Mrs. G.) meglátogatta a családot. Beszélgetések hosszú sora következett a család valamennyi tagjával. Az eredmények: mindkét gyermeket sikerült „kiragadni”, megmenteni az apa szigora elől, és kollégiumba utalni, ösztöndíj-féllel taníttatni.

Mrs. G. itt annyit tett csupán, hogy – a néhány látogatás után kideríthető alapkonfliktusok ismeretében – felhasználta mindazt, amit felhasználhatott: meggyőző erejét az anyával szemben („két ilyen tehetséges, okos gyereket kár elkallódnia hagyni”), bizonyos engedékenységet az apánál (akinek súlyos alkoholizmusa külön egészségügyi szociális munkás segítségét igényelte). A másik fél, a tanácsai hivatal vonatkozásában pedig Mrs. G. a következő lépéseket tette: egyrészt, a gyermekek nevében és velük egyetértésben, információi birtokában intézkedett, hogy a tanácstól ösztöndíjat és kollégiumi ellátást kapjanak. Másrészt – és ez legalább olyan fontos eleme az angol szociális munkának

– a tanácson keresztül azokhoz az önkéntes szervezetekhez fordult, amelyek a hátrányos helyzetű gyermekeket, bevándorlók gyermekeit „védnöklik” és anyagilag támogatják.

Mrs. G. és Rephina kapcsolata barátság formájában a következő években is fennmaradt. Rephina közben megszerezte az érettséginek megfelelő bizonyítványt, titkárnőként dolgozni kezdett. Évek múlva a barátság ismét segítette, viszonyra alakult, ugyanis Rephina teherbe esett. Lakás nem volt, szüleihez nem mehetett. Ekkor ismét közbelépett a szociális munkás, a fiatal anyának előbb egy e célból fenntartott tanácsai házban szerzett szobát, majd egy munkáskerületi tanácsai házban már saját lakást. (E tanácsai házat a Camden Town-i tanács építette, de a költségeknek csupán felét fedezte a tanács, másik feléhez ismét jótékonyági alapítványoktól kaptak pénzt.) A fiatal anya látogatásunk előtt néhány hónappal költözött be lakásába, melynek berendezését nagy-nagy leleménnyel és ügyességgel szintén jótékonyági adományokból szerezték stb. Az anyának azonban kisgyermekével otthon kellett maradnia, ezért hivatali munkáját fel kellett függesztenie, s megint a szociális munkásnak kellett közbelépnie, hogy az igényjogosult számára a tanácstól az otthon maradó anyának járó ún. „kiegészítő támogatást” (bizonyos, meglehetősen alacsony, de az alapvető életpénzeszükségletek fedezésére elegendő havi összeget) folyósíttasson.

E példából láthatjuk, hogy a „gyerekgondozás” egyszerre jelentett gyerek- és szülőgondozást, az érintett problémák a bevándorlás és a társadalomba-közösségbe való beilleszkedés kérdésétől a lakáskiutaltatás és pénzügyi segítségnyújtás sok utánjárást igénylő lépcsőin át az alkoholizmus és nevelni-nem-tudás gondjaiig ívelnek. És itt még a szituációt átélők életének csupán egy-egy vetületét érintettük. Kiderül tehát, hogy az individuális szociális munka a képességek és tudásfajták széles tárházát igényli. Ezek: először is a lehetőségekről és a lehetőségek kihasználhatóságáról szóló pontos információk; társadalmi és pszichológiai tapasztalatok (ez elsősorban a mögöttes problémák, okként ható, áttételesen jelentkező konfliktusok felismerésénél és a javasolt-támogatott megoldási-feloldási utak kiválasztásánál fontos); egyfelől a kliensek, másfelől a segítséget nyújtani tudók alapos megismerése, a velük való mélyreható és „hatékony” kétoldalú kapcsolatok kiépítésének képessége (e vonatkozásban tehát a szociális munkás egyben közvetítő szerepet is játszik). Magában a „kezelésben” is egy sor pszichológiai érzék szükséges: kímélet, meggyőzőkészség, a kliens egyenjogúsítása, azaz (ezt Mrs. G. számtalanszor hangsúlyozta nekem) a segítség csak akkor lehet hathatós, ha a segítendő személy nem érzi magát kiszolgáltatott helyzetben, hanem a segítséget jognak, önnön erejével elért vívmánynak tekinti, nem pedig jótékonyágnak. Itt jegyezném meg, hogy máig is megoldatlan probléma a szociális munkások szolgáltatásainak igénybevételénél, hogy ezt a rászorulóknak igen gyakran önértékelésük megcsorbításának, emberi büszkeségük és tartásuk kikezdésének tekintik és inkább húzódoznak elfogadásától. Ezért az igazán rászorulókat megtalálni sokszor komoly probléma. Itt csak a szociális munkásnak a tartózkodás okai iránti érzékenysége, valamint a kliens egyenjogú félként való kezelése segíthet.

Megemlítenénk még, hogy az individuális szociális munka „technikái” közé tartozik a szituációba való beilleszkedés képessége; az információszerezés és informálás, a tanácskozás és tanácsadás módszere; a „hivatalok” irányában pedig a képesség az egyén jogainak-igényeinek védelmére, keresztülvitelére.

Az individuális szociális munka a legelterjedtebben használatos módszer napjainkban. Lényegében az alapvető segítségi út a bűnözők, alkoholisták, kábítószereszedők, szellemi fogyatékosok társadalomba való integrálásának előmozdítására; a bevándorlók beilleszkedési problémáinak segítésére; az öregek otthonukban való gondozására; a leányanyák és özvegyek gondjainak enyhítésére stb. Egyéb módszerek kiegészítőjeként használják a lakásügyekkel, a lakáselosztással kapcsolatos társadalmi, közösségi problémák esetében, az egészségügy és iskolaügy egész területén.

2. A szociális csoportmunka

A szociális csoportmunka a gyakorlati szociálpolitikanak az individuális munkánál jóval fiatalabb ága, és ezért számtalan kérdésre (módszertaniakra és funkcionálisakra) még nyitottak a válaszlehetőségek.

A szociális csoportmunka általában arra hivatott, hogy a kliensek bizonyos csoportjai nagyjából hasonló problémáinak megoldásában segítsen. E közös probléma lehet például a fiatalok szórakozási vagy barkácsolás! lehetőségeinek megteremtése; ebből a célból klubot nyitnak, és csoportvezető segítségével a barkácsoló csoportból *közösséget igyekeznek formálni*.

Csoportmunkát végezhetnek alkoholisták egy csoportjával is, ahol a cél az, hogy mindenki számára felfedezhető legyen, mi a közös a problémákban, hogy megértsék: nemcsak egy-egy ember gondja például a családi környezet „negatív”, kitzasztó magatartása, a munkahelyi kapcsolatok fellazulása stb.; ebben az esetben a csoportmunka (megintcsak részben a közösségformálás eszközével) bizonyos, az orvosi beavatkozás melletti *ierápiikus* funkciót tölt be.

E segítő módszer funkciója lehet a *tanácsadás* is: egy angol tankönyv állami gondozottakat örökbe fogadó szülőkkel folytatott csoportmunka folyamatát írja le. Ilyenkor kiderül, hogy nem „egyedi” nehéz esetekről van szó, nem „rossz” gyerekanyagról, hanem: az örökbe fogadott gyerekek sok hasonlóságot mutattak, sőt, nemcsak egymással, hanem a „normális”, természetes családi környezetben élő gyermekek egy-egy életkorra jellemző reakcióival, viselkedési formáival is. Míután ezek a tények a csoport természetes életében, a hasonló gondokkal küzdő szülők egymás közti beszélgetéseiben természetes módon kiderültek, a csoportvezető munkája a közös jellemzőkre alapozott *nevelési tanácsadásra, informálásra, útbaigazításra* szorítkozott.

A csoportmunkának tehát a közvetlen tapasztalatátadás lehetősége ad különös fontosságot, amely azonban nem helyettesíti, hanem kiegészíti a mélyebb, intenzívebb, az egyes egyén életét többszálúan átfogó individuális szociális munka módszerét és szerepét.

Ahhoz azonban, hogy a csoportmunka valóban hatékony segítséget adjon (bármilyen legyen is e segítség konkrét formája), szükség van általában a szociális munkás előzetes „tervező” munkájára. Klienseinek egyenként való megismerése után el kell döntenie, kikből álljon a csoportja. Olyanokból-e, akiknek a *problémái hasonlóak* (mondjuk, valamennyien alkoholisták), azonban problémáik érvényrejutása, a gondokra való egyéni reakcióik igen-igen különböznek; vagy *hasonló „szimptomákat”* mutató emberekből, akiknél azonban a kiváltó okok mások és mások. (Erre példa lehetne neurotikus betegek egy csoportja; a betegség ugyanaz, a kiváltó okok között azonban egyszeri események sokkhatásai, a betegségre való hajlam, túlhajtott munka stb. egyaránt szerepelhetnek.) A személyek kiválasztása szorosan összefügg a csoportmunka kitűzött céljával és módszerével.

A módszer sok esetben a társas kapcsolatok kibontakozásának elősegítése lehet (ez esetben a szociális munkás a háttérben marad), a hasonló problémák felismerésének és közös erőből való megoldásának előmozdítása érdekében; de lehet az is, hogy a csoport színe előtt a vezető az individuális szociális munka módszerét alkalmazza, felváltva mindig más és más személlyel, és a többiek a „tanulástól levonó hallgatóságot” alkotják. Hogy a csoportot pontosan hogyan kell kialakítani, mikor milyen kapcsolatok (a részmódszerek milyen kapcsolásai) a legcélravezetőbbek, azt csak a gyakorlat, hosszú tapasztalatok megszerzése után dönthető el, és választható meg.

Illusztrációként ismét egy saját tapasztalatunkból vett példát hoznánk: Az angol állami kórházak némelyikében külön osztály alakult a szociális munkások számára. Ezen az osztályon (amely éppoly független, mint a belgyógyászat vagy a sebészet) különböző a szakmákra specializálódott egészségügyi szociális munkások dolgoznak: a kismamákkal, vagy a tipikus öregkori betegségekben szenvedőkkel, a sebesülésekben megrokkantakkal stb. foglalkozó szociális munkások és szociális adminisztrátorok. Amikor egy beteg bekerül a kórházba, az orvossal együtt a szociális munkás is konzultál vele, és beteglapján külön kitöltendő rovat áll rendelkezésre arra, hogy oda a szociális munkás tegyen megjegyzéseket. A „szociális” felvétel a beteggel való beszélgetések sorozatára terjed ki, és magában foglalja a betegséggel, a kórházba kerüléssel kapcsolatos pszichológiai-emocionális jellemzők felderítését éppúgy, mint a ténylegesen vett szociális tényezők (otthoni-családi környezet; munkahelyi feltételek és kapcsolatok; a betegség utáni visszaillészkedés; a család teherbírása a betegséggel kapcsolatban stb.) feltárását. Az „érdemi” munka e beszélgetéseket követően kezdődik, s három területre terjed ki. Ezek:

A) a szociális (csoport-) munka;

B) a betegség utáni kedvező helyzet lehetőségeinek megteremtése (ha például az öregekről való gondoskodást otthon veszély fenyegeti, intézkedik arról, hogy a helyi tanács az esetről tudjon, és valamelyik szociális otthonában a rászorulónak helyet biztosítson ; vagy ha a kismama és gyermeke otthon nem élhet megfelelő, egészséges, nyugodt módon, akkor a tanácsai gyermekgondozón és egészségügyi szociális munkáson keresztül a probléma távlati megoldását is segítő támogatást nyújt stb.); és

C) a kezelőorvossal való szoros kontaktus, hogy a beteg kezelési módjánál az orvos nemcsak a betegséget, hanem a lényeges szociális és pszichológiai faktorokat is szem előtt tartsa.

Az elsőként említett szociális munkára mindenekelőtt a csoportmunkára a kórházban több szempontból ideális feltételek nyílnak. Az egy kórteremben fekvők között szokás szerint amúgy is kialakul bizonyos kapcsolat, közel hasonló a panaszuk és sokszor nagyon hasonló szociális helyzetük. A „csoport” tehát eleve adott, vagy könnyen kialakítható, és a csoportmunka terápiás vagy tanácsadó funkcióinak tág tere nyílnak. Módom volt egy kis bepillantást nyerni egy, gyermeküket éppen megszült anyákból álló csoport munkájába. A gyermek otthoni ellátásáról, családbeli neveléséről, szoptatásáról, a róla való későbbi gondoskodásról itt éppúgy szó esett, mint arról, hogy hogyan kell a kismamának helyesen élnie és táplálkoznia. Ezekben az eszmecserékben a szociális munkás csak az irányító szerepét játszotta, illetve egy-egy elmesélt történet után tanácsokat adott. Az élő tanácsadás és eszmecsere a legjobb szakkönyvek minden útbagazításánál többet ért.

Más esetekben a társas együttlétek, eszmecserék némileg elvonták a betegek figyelmét súlyos bajukról, fájdalmaikról, könnyebben elviselhetővé tették helyzetüket, és így közvetve magát a betegségből való gyógyulás folyamatát segítették-siettetették.

3. A közösségi szociális munka

Az eddigi két módszertől eltérően a közösségi szociális munkánál a hangsúly elsősorban *a közösségen mint egészen*, és csak másodsorban a közösség tagjain mint *egyéneken* van. A közösség szükségletei és a „nagy-társadalomhoz” való viszonya áll a középpontban.

De mi ez a közösség? Kikből áll? Láttuk, hogy a csoportmunka egyik funkciója a közösség formálás volt – meghatározott, és többnyire valahogyan „szelektálódott” egyénekből. A közösségi munka esetében a közösség egy munkahelyi vagy lakóhelyi közösség formájában nagyjából adott, és a szociális munkás ezt az adott közösséget szervezi valamilyen cél érdekében „igazi”, „válogatott” közösséggé.

A közösségi munkás funkciója „... hogy a tények ismeretében tisztázza a társadalmi szükségletek prioritásait, hogy a közösség tagjait bátorítsa saját problémáik tisztázásában, és abban, hogy e problémákat más – a közösségi munka nyújtotta segítségen kívül még – elérhető szolgáltatásokkal hozzák kapcsolatba. A közösség egyes csoportjainak információkat ad, amelyek nevelik, tájékoztatják azokat, és képessé teszik e csoportokat arra, hogy saját problémáik természetét pontosabban fogalmazhassák meg ... Nyilvánvaló, hogy a közösség tagjainak bátorításával problémáik megvitatására, nevelésével, problémáik mibenlétének megláttatásával, és segítségével, hogy saját érdekeik védelmében közös „akcióba”, cselekvésbe kezdjenek – a közösségi munkás bizonyos politikai (közösség- és társadalomformáló – Sz. J.) szerepet is játszhat.”⁶

„Társadalmi problémáink jelentős hányada – érvelnek a közösségi munkások – strukturális társadalmi egyenlőtlenségeknek és a társadalmi csoportok közötti konfliktusoknak a terméke ... Az általános társadalompolitika bizonyos – különleges irányokban való – befolyásolása a szociális munkás gyakorlati-technikai tevékenységének részévé kell, hogy váljon.” (Ugyanott.)

Mik a közösségi munka módszerei és céljai? Hogyan hajtja végre a társadalomban való mozgáshoz nélkülözhetetlen információk átadását, a „társadalmi tagságra” való nevelést?

London egyik külvárosi munkáskörzetében (amelynek házai lebontásra váró, ócska, düledező, régi, beázott „vityillók”) működik egy kis iroda, amelynek bejáratán a következő felirat áll: Neighbourhood Advice Center (Lakóközösségi Tanácsadó Központ). Belépve az irodába, egy nagy, fotelekkel berendezett váró- és tárgyaló szobát, majd egy kis, szegényes irodahelyiséget találunk. A tanácsadó iroda személyzete két főből: a közösségi munkásból és egy gépirónóból áll.

Az iroda története a következő:

1970 májusában Mr. R., az iroda vezetője engedélyt kapott irodájának tanácsai támogatásból való felállítására ebben a körzetben. Az iroda elsődleges célja, hogy a körzet lakóit elirányítsa ügyes-bajos dolgaikban, tanácsot adjon, hova forduljanak lakásügyeikkel, hova, ha valamilyen speciális anyagi támogatásra lenne szükségük stb. Egyszóval: *információ- és tanácsadás*.

A tanácsadó iroda megnyitása előtt Mr. R. végigsétálta a környék néhány utcáját, szóba elegyedett az utcán ücsörgő emberekkel, a boltosokkal, és a beszélgetések közben tudtukra adta, hogy május elején ilyen és ilyen céllal a körzetben iroda nyílik. Az első napokban még csak egy-ketten tévedtek be, de (és ez az iroda vezetőjének helyrajzi térképén elhelyezett zászlócskák pozícióiról jól leolvasható volt) az iroda híre, az ott megtárgyalt problémák és a segítség formái sokakat odavonzottak a környékről.

A lakosok többsége alacsonyabb iskolai végzettségű, meglehetősen szegény munkásember volt, akiknek

⁶ Noel Timms: Social Work Routledge and Kegan Paul London. 1970. 110. és 112. oldal.

kérvények fogalmazásáról, „hivatalos” telefonok lebonyolításáról, a megfelelő tanácsai hivatalok megkeresésének módjáról, vajmi kevés fogalma volt. Mr. R. mindenkit bevont a kérvényfogalmazás, a telefonálás munkájába, amivel megteremtette a nagyon is direkt *tanítás* és *információ-átadás*, egyúttal pedig a „*társadalomban való tájékozódásra*”-*felkészítés* igen fontos útjait. Az emberek többsége – ez néhány hét után kiderült – lakásügyekkel bajlódott. Házaik, lakásaik lassan lakhatatlanokká váltak; a környék „*kitisztítása*”, lebontása napirenden álló tanácsai feladat volt, az új lakásokat is megígérték már, de azoknak egyelőre se híre, se hamva nem volt. A munka másik része pontosan ezzel a ténnyel kapcsolatos.

Mr. R. az egyenként jövőkből „*problémaközösségeket*” formált a következő egyszerű módon: Meghallgatta klienseit, aktuális ügyeikben segítséget adott, majd így fordult hozzájuk: „Jé, Mr. B., tegnap hasonló problémával itt járt nálam Mr. S., nyilván ismeri, ott lakik a szomszéd utcában. Maguknak ugyanaz a gondjuk. Mr. S. csütörtökön visszajön, jöjjön el maga is, és több szem többet lát alapon majd csak kitalálunk valami jó megoldást.” – A közös gond közösségeket formált az emberekből, akik közös kérvényt nyújtva be, és közösen tárgyalva a tanácsai előadókkal, együttes erővel elérték, hogy házaikat a tervezettnél jóval korábban kiutalják, hogy azokhoz játszótérrel is létesítsenek stb. *A lakóhely szomszédai lakóközösséggé váltak*; társas kapcsolataik intenzitása, összetartó közösségi erejük megnőtt (ami önmagában is hallatlan eredmény), és egyúttal *meztanultak egy sor olyan ismeretet*, amelyek nélkül, egyénileg aligha boldogultak volna.

Ez tehát a közösségi munka egy lehetséges módszere. E munkában – véleményem szerint

– igen nagy és még kiaknázatlan lehetőségek rejlenek, amelyek valóban újfajta erőt képviselhetnek a társadalmi javak és tudás igazságosabb, egyenlőbb elosztásának kivívásában, azaz a *struktúra-átalakítás* folyamatában.

A HÁROM MUNKAMÓDSZERRŐL ÖSSZEFOGLALÓAN

A korábbiakban igyekeztünk vázolni a szociális munka három főbb típusát. Már e rövid ismertetésből is kiderült, hogy valamennyi módszernek megvan a maga létjogosultsága, különösen fontos, mással nemigen helyettesíthető szerepe és megvannak közös jellegzetességeik, társadalmi funkcióik egyaránt.

Vegyük röviden sorra ezeket:

Az individuális szociális munkánál elsősorban annak „*intenzitását*”, az egyéni életutak és körülmények mélyreható feltárására való alkalmasságot emeltük ki.

A csoportmunka elsősorban *egyén és közösség kapcsolatának kiépítésére* és arra alkalmas, hogy az egyén „*atomizáltságát*”, a problémákkal való magára hagyatottságát enyhítse.

A közösségi munkának *nevelési, tájékoztatósi, közösség formálási szerepét*, és mindenekelőtt a közösségi érdekek és szükségletek elérésében, kivívásában való fontosságát hangsúlyoznánk.

Mindhárom módszer közös vonása, hogy a „*kliens*” a javítási-segítési folyamat *aktív részese*. Ennek elsősorban jellemformáló, életkönnyítő, az *egyén* szempontjából vett hatásai fontosak.

Közös bennük az is, hogy a szociális munkás minden esetben – közvetlen, vagy közvetett módon – *tanít* valamire. Ez a tanítási folyamat szerves és céltudatosan kiépíthető része lehet a rugalmas, a szükségletekhez és követelményekhez alkalmazkodni tudó, nagyon kívánatos *felnevelésnek*; ennek már – nagyobb méretekben és tudatosan végrehajtva – a tudás, a társadalmi tájékozódó-képesség *demokratizálásában* is fontos szerep juthat.

Közös társadalmi funkciója e három módszernek az *információáramlás* megkönnyítése és gyorsítása. A szociális munkás mindig valahol egyén és „*nagy-társadalom*”, egyéni problémák és társadalmi követelmények, a család és a „*hivatalos szervek*” között van. „*Lefelé*” információkat közvetít a rendelkezésre álló társadalmi szolgáltatások fajtáiról, elérhetőségéről, az elérés mikéntjéről, a „*nagyobb társadalmi egységről*”. „*Felfelé*” az egyéni, de összefüggésükben társadalmi-emberi gondokat és szükségleteket közvetíti, direkt és indirekt formában egyaránt. Ez a funkciója talán azért hangsúlyozandó különösen, mert a modern társadalmakban ezt a tudást az egyénnek semmilyen „*iskola*” nem továbbítja, és nehézkesek a „*nagy-társadalomhoz*” való visszacsatolás útjai is. *A szociális munka itt közvetítő és közéleti szerepet játszhat*. Struktúra-formáló szerepének e vonatkozása felbecsülhetetlen értékű lehet. Segíthet a különböző társadalmi rétegek-csoportok kapcsolatainak, értékeinek és normáinak közelítésében. A segítség lehetőségének pedig meglehetősen közvetlen szerep juthat a társadalom „*merevségének*” feloldásában, a „*falak*” lerombolásában, a *mobilitás* különböző formáinak kibontakoztatásában.

SZERVEZETI-OKTATÁSI KÉRDÉSEK

Röviden szólunk kell itt még az angol szociális adminisztráció és szociális munka szervezeti felépítéséről is.

A „*hivatalos*” szociális munka bázisát a tanácsok⁷ jelentik. A tanácsokon belül több jóléti osztály működik

⁷ Angliában a tanácsok a helyi hatalom képviselői. Hivatalos elnevezésük local authority) is pontosan erre utal. Eltérően a magyar tanácsai rendszertől, az angol tanácsok azonban kimondottan és kizárólagosan a jóléti politika, a szociálpolitikai intézkedések kivitelezésének letéteményesei. A tanácsok fennhatósága alá egyébként – a magyar képhez hasonlóan – egy-egy közigazgatási egység, nagyobb körzet tartozik.

gyerekgondozási osztály, öregekkel és betegekkel foglalkozó osztály, a lakásügyekkel, a lakáselosztás kérdéseivel foglalkozó osztály, egészségügyi osztály stb.

Az egyes osztályokon belül választott vezető testület irányítja a „benti” adminisztrációt, és hivatásos szociális munkások képzett gárdája végzi az ún. „terepmunkát” (field work), azaz az igénylők, a panaszosok, a segítségre szorulóknak otthonukban való látogatását és segítését.

A szociális adminisztrációt végzők és maguk a gyakorlatban dolgozó szociális munkások is egyetemi, illetve főiskolai képzést kapnak, amelynek nagy része elméleti oktatás, elsősorban a szociológia és pszichológia különböző ágainak tárgyköréből, majd ezt a legkülönbözőbb osztályokon végzett gyakorlati munkák, és a választott szakág (mondjuk, egészségügy) követelte speciális tudásanyag átadása követi.

A tanácsok felettes szervei a megfelelő minisztériumok (mindenekelőtt az Egészségügyi- és Népjóléti Minisztérium), amelyek azonban csak irányelveket adnak szervezeti és kivitelezési kérdésekben a tanácsoknak (kivéve az anyagi-pénzügyi támogatás méreteire vonatkozó, országosan kötelező érvényű skálákat). Szociálpolitikai stratégiájuk-taktikájuk kialakításában a tanácsok meglehetősen függetlenek. Ez, sok előnye mellett, gyakran komoly területi differenciákhoz vezet, és nem ritka, hogy a „rossz” tanács munka a leginkább rászorulókat, a legnehezebb helyzetben levő körzeteket jellemzi, azok lakóit érinti.

A szervezeti kapcsolódásoknál kell még röviden említést tennünk a „hivatalos” és „önkéntes” szociálpolitikai szervezetek közötti, sokszor igen szoros kapcsolatokról. E kapcsolatok elemzésére itt nem térhetünk ki, de megjegyezzük, hogy nagyjában-egészében kiegészítő – komplementáris szerepet játszanak (vagy játszhatnak) egymás vonatkozásában, és hogy az „öntevékenység” megfelelő módon való hasznosítása az esetek jelentős részében a szociálpolitika gyakorlatának rugalmasabbá tételét szolgálja, a megoldási-segítési alternatívák bővebb tárházát nyújtja. E pozitív jellemzők mellett szólnunk kell arról is, hogy igen gyakran felszíni rápillantással nehéz megállapítani, vajon egy adott „önkéntes” szervezet működése hatékony, „igazi” társadalmi mozgalmat takar-e, vagy éppen a karitással a struktúrát konzerválni kívánó-segítő mögöttes indítékokat kell keresnünk tevékenységében. Az utóbbi veszélyeire, manipulatív funkcióira és jelenségeire itt csak utalásszerűen figyelmeztethetünk; az „önkéntesség” pozitív és negatív hatásainak, a valóságos és látszat-mozgalmaknak az analízise – amely, kritikai módon elvégezve, a magyar szociális munka kialakításához feltétlenül szükséges és tanulságos munka lenne – kívül esik cikkünk keretein.

Itt, a szervezeti vonatkozásoknál kell elmondanunk azt is, hogy az egyik legnagyobb gondot a rászorulóknak megkeresése – megtalálása jelenti. Az „igényjogosultaknak” ugyanis rendszerint csak kis hányada jelentkezik segítségért, szociális munka és juttatások igénybevételeért. Mások nem tudnak azok igénybevehetőségéről, vagy szégyellik szegénységüket, vagy karitatívnak érzik a szociális munkások személyi-emberi segítségadását, és tartózkodnak. Ez nem kis gond. Éppen abban nem, ami a szociális munka talán legfontosabb funkciója lehetne: a bajok, a kiélezett konfliktusok megelőzésében, a *preventivitásban*. Ugyanis előbb-utóbb – ha már igen nagy a baj – akad egy-egy szomszéd, aki „jelenti” az esetet a tanácsnak, de ilyenkor már sokszor késő van a hathatós segítségadáshoz. Ez a probléma a társadalmi szolgáltatások szinte minden fajtájánál fellép, kezdve a nyugdíjak jogos kiegészítésén és folytatva az ingyenes jogi tanácsadás igénybevitelén vagy a gyermekgondozó tanácsainak kikérésén. Sokféle megoldással kísérleteznek,⁸ igazán jó és általános érvényű megoldás azonban csak az lenne, hogy egyfelől, az emberek *ismerjék* társadalombeli jogaikat (amit – többé-kevésbé általánosan – az *iskola* és a *tömegkommunikációs eszközök* érhetnének el, az idevonatkozó *információk átadásának* nagyobb szerepet juttatva); másrészt mind több társadalmi szolgáltatás-juttatás váljék mindenkinek, megkülönböztetés és előzetes vizsgálatok nélkül, *jogává*. Ez azonban megint csak a struktúraátalakítás kérdéskörébe tartozik.

NÉHÁNY ELKÉPZELÉS A MAGYAR SZOCIÁLIS MUNKA RENDSZERÉNEK KIALAKÍTÁSÁRÓL

A fentiekben igen vázlatosan ismertettük az angol szociális munka módszereit, technikáit, szervezeti rendszerét és néhány lehetőségét. Nem volt módunk azonban kritikai elemzést adni a lényegi, *struktúra-fenntartó* illetve *struktúra-formáló* jellegzetességekről, legfeljebb, ha érinthettük azokat. Az angol (és más) szociális munka formáinak-szerveződésének-fejlődésének e szociológiai szempontú analízise azonban feltétlenül fontos, és hazai gyakorlatunk kialakítása előtt *mindenképpen elvégzendő, megoldandó feladat*.

Most itt végül néhány szót szeretnénk szólni arról, hogy hogyan képzelnénk el a magyar szociális munka rendszerének kialakítását.

Mindenekelőtt valószínűleg szükség volna a magyar szociálpolitika eddigi fejlődéstörténetének

⁸ Itt említenénk például azt a megoldást, amelyei a Camden Town-i tanács gyakorlatában láttunk: a tanács a körzet *tejesembereit* kérte fel és bízta meg azzal, hogy – hiszen nap mint nap szinte mindéi házban megfordulnak – a problematikus vagy annak tűnő eseteket, elsősorban az ellátatlan öregek esetét jelentse a megfelelő osztályokon – éppen a *megelőzhetés*, a későbbi bajok elleni előzetes védekezés érdekében. Láthatjuk, hogy – az így vagy már módon meginduló – *társadalmi mozgalmaknak* milyen jelentős, a társas kapcsolatokat és a *társadalm felelősség igazán társadalmivá válását* egyaránt segítő lehetőségei-funkciói vannak.

nyomonkövetésére a XIX. század második felének tőkés fejlődésétől napjainkig. Itt komoly, *gazdaság- és társadalomtörténeti kutatómunkát* kellene végezni, amelyből valószínűleg kiderülnének azok az általánosabb, és speciálisan a mi történelmünkhöz kapcsolódó problémák, amelyek mai társadalmi-gazdasági, társadalompolitikai problémáinknak is részbeni magyarázatát, gyökereit jelentik.

Egyúttal e társadalompolitikai kutatáshoz kapcsolódhatna egy, a mindenkori „kivitelezést” kutató munka, amely a kezelési-megoldási kísérleteket, ezek eredményeit és hibáit, tanulságait követné nyomon. Ezen az úton kideríthetők lennének a magyar szociális munka előzményei, történeti csírái, azok speciális gyakorlata, és az a probléma-komplexum, amelyre e korai „csírák” megoldási kísérleteket tettek. (Ilyen csírák minden bizonnyal fellelhetők a falusi tanító „mindenes”-deák szerepében, népnevelői-tanácsadói funkcióiban; az egészségügy bizonyos területein stb.).

E történeti csírák feltárását egy mai *keresztmetszeti* kép felvázolása kell hogy kövesse. A mai vöröskeresztes vagy orvosi, pedagógusi, anya- és csecsemővédőnői munkákban milyen rész-elemeivel találkozunk a szociális munkának, mik lehetnének tehát a kiépítendő hálózat és új szakma alappillérei mai gyakorlatunkban?

Ezt az elméleti kutatást ki kellene egészítenünk bizonyos *kísérletezéssel*, és itt elsősorban olyanfajta kísérletekre gondolok, mint tanácsadó-információs szolgáltató központok felállítása vagy munkahelyi egészségügyi tanácsadás stb. Ki kellene kísérletezni azokat a formákat, módszereket, és egyidejűleg meg kellene találni azokat a speciális problémákat, a kérdéseknek azokat a speciális megfogalmazódásait, jelentkezéseit, amelyekre a magyar szociális munka épülhetne, és ahol más országok gyakorlatának bármily alapos tanulmányozása a magyar gyakorlat kialakításában kevésbé lehet segítségünkre. Mindazonáltal a harmadik fontos szál más társadalmak *gyakorlatának, oktatásának és a kivitelezésbeni praxisának alapos nyomonkövetése, tanulmányozása* lenne.

E három szálon szisztematikusan végighaladva, a tapasztalatok összegezésével fel lehetne vetni olyan kérdéseket, mint hogy a mai „csírák” hogyan, milyen módon és eszközökkel formálhatóak át „igazi” szociális munkává? Hol kell az új pontokat megteremtteni? Milyen legyen a magyar szociális munka szervezeti és oktatási rendszere? Kiknek és milyen problémái kapják a prioritást (mondjuk, a kísérletezés falvakban vagy városokban kezdődjön-e), és mik az elsődlegesen a szociális munkára váró feladatok?

Sok-sok kérdés tehető még fel, azt hiszem azonban, e kutatás-sorozatot egész szociálpolitikánk áttekintése és társadalmi önismeretünk bővítését jelentő, feltáró munkák mellett mindenképpen érdemes és hasznos volna elkezdenünk, mert sok-sok év energiáját emészti majd fel a legalapvetőbb kérdések megválaszolásai is.

Julia Szalai